

מבט על, גיליון 258, 22 במאי 2011

30 ל-GCC: מנערים את האבק?

יואל גוז'נסקי

בחודש מאי 1981, אשרו מנהיגי ערב הסעודית, כוויית, בחריין, קטאר, איחוד האמירויות הערביות ועומאן את אמנת "המועצה לשיתוף פעולה במפרץ" (GCC), לאור היעד של הגברת "התיאום, האינטגרציה וקשרי הגומלין בין המדינות החברות בכל התחומים". אף על פי שהביטחון היווה מרכיב מפתח ביסוד הארגון, עד כה החברות לא הצליחו להציג עמדה מאוחדת בסוגיה מרכזית זו, מה שהשפיע על יכולתן להתמודד עם האיומים הגוברים מצידה של איראן.

החשש מפני איראן המהפכנית ומפני זליגה אפשרית של מלחמת איראן-עיראק לתחומן הביא את מדינות המפרץ למסקנה כי עליהן להתמודד עם איומים אזוריים באמצעות התאגדות. מאז הקמתו, התנהלו המדינות החברות בו באופן פסיבי למדי, ובדרך כלל נותרו בשולי המאמץ לריסון צעידתה של איראן לקראת השגת נשק גרעיני. ואולם, חוסר היציבות הנוכחי באזור העלה סוגיה זו מעל לפני השטח, וניתן לזהות התאמה מסוימת באסטרטגיה, ואימוצה של עמדה אסרטיבית יותר, אשר מפיחה חיים בברית רופפת זו.

כניסתו של "דרע אל-ג'זירה", כוח המגן המשותף של מדינות הברית לבחריין (לצד חבילת סיוע נדיבה שקיבלה ביחד עם עומאן), נועדה, מעבר להגנה על המשטר ומניעת התרחבות המחאות לאוכלוסייתה השיעית של ערב הסעודית, גם לאותת כי בחריין נמצאת עמוק בתחום השפעתו של ה-GCC, ולהבהיר, כי מדינות ה-GCC, "אינן לבנון או עיראק", כלשונן. איראן בתורה, התריע כי ה-GCC "משחק באש" באמצעות שליחת כוחות "כיבוש", ושלחה פעילי בסיג' להפגנות "ספונטניות" מול השגרירות הסעודית בטהרן, במסגרתן הושלכו בקבוקי מולוטוב ונשמעו קריאות "מוות למשפחת המלוכה הסעודית".

במוקדי חיכוך אחרים, נחשפו תאי ריגול איראנים בכוויית ובבחריין (שגם החזירו את הדיפלומטים שלהן מטהרן וגרשו את הדיפלומטים האיראנים) ושוגר מכתב, חתום על-ידי כל שש המדינות למועצת הביטחון של האו"ם, ובו קריאה "לשים קץ להתערבות האיראנית בענייניהם הפנימיים של מדינות המפרץ". הנסיך טורקי אל-פייצל, לשעבר ראש המודיעין הסעודי ושגרירה של הממלכה בארה"ב ובבריטניה, אמר כי על ה-GCC "למנוע מאחרים (כלומר, איראן) להכתיב לו דרכי פעולה... וכי בפעם הראשונה למן הקמתה, על המועצה לשיתוף פעולה במפרץ לשקול ולתכנן מחדש את האסטרטגיה שלה". זאת ועוד, במסגרת כמה פגישות שלא מן המניין בחודשים אפריל ומאי, גינו מנהיגי המדינות באופן פומבי וחסר תקדים את "ההתערבות האיראנית הבוטה" בענייניהן הפנימיים, ואת "המזימות של טהרן נגד הביטחון הלאומי שלהן".

אין זה עניין של מה בכך, כיון שמדינות ה-GCC נוטות על פי רוב לרסן את תגובותיהן הפומביות ביחס לאיראן, ומאחר שבעבר הן לא הציגו מדיניות אחידה בעניין. גם מחוץ לגבולות המפרץ, האגוד מפגין אחידות ואסרטיביות רבה יותר. שש המדינות העניקו גיבוי למדיניות אזור איסור-טיסה בלוב, כשאיחוד הנסיכויות הערביות מצטרפת לקטאר בשיגור מטוסי קרב, וכן עסקו בניסיונות תיווך אינטנסיביים בתימן, בניסיון לסייע להעברה מוסדרת של מוסרות השלטון מידי הנשיא, עלי עבדאללה סאלח, כדי להביא ליציבות שכנתן.

בעוד שהחששות ביחס לאיראן משותפים (כפי שניתן היה להיווכח במסמכי מחלקת המדינה שנחשפו באתר "ויקיליקס"), עד כה כל אחת מהמדינות אימצה מדיניות שונה להכלת שאיפותיה של איראן. קטאר ועומאן למשל, בעודן מכירות בחומרת האיום הנשקף מטהרן, בשל שורה של סיבות העדיפו יותר מכל האחרות לפייסה במקום להתעמת איתה. עם זאת, שיתוף פעולה בין חברות המועצה נראה חשוב יותר מאי פעם לאור האיומים הגוברים וחוסר הודאות באזור, וניתן להיווכח כאמור באימוץ מדיניות אסרטיבית יותר.

ראשית, המפרץ הערבי שרוי בעיצומו של אחד ממרוצי החימוש הקונבנציונאליים הגדולים שידע, בדגש על רכישת מטוסי תקיפה מתקדמים ומערכות הגנה מפני טילים, אשר על פי הערכות יסתכם בלמעלה מ-120 מיליארד דולרים בשנים הקרובות. מציאות זו הולכת יד ביד עם מדיניות ההכלה האמריקאית אל מול איראן, ומצביעה על הצורך לגבש תגובה אל מול ארסנל טילי הקרקע-קרקע המאיימים שלה.

שנית, בשנים האחרונות אנו עדים ל"תחייה גרעינית" במפרץ, שהמניע העיקרי העומד מאחוריה הן שאיפות הגרעין האיראניות, גם אם מסיבות מובנות, הדבר לא לווה בהצהרות פומביות. עד כה, מדינות ה-GCC קידמו את תוכניות הגרעין שלהן בשיתוף פעולה עם גופי הפיקוח ובהתאם לאמנות הבינלאומיות. לצורך כך, חלקן ויתרו על הפעלת מעגל דלק גרעיני בתחומן, במה שעשוי לשמש מודל חלופי לזה של איראן. יוזמה זו נועדה בעיקר לאותת כי מדינות ה-GCC מסוגלות – גם אם אינן מעוניינות בהכרח בשלב זה – לפתח תוכניות גרעיניות כמשקל נגד לתוכנית הגרעין של איראן. על אף שייתכן כי מעורבים בעניין גם שיקולי יוקרה ומודרניזציה, הרי שיש בכך משום תגובה סמלית לאיראן: "גם אנו מסוגלות".

שלישית, מדינות ה-GCC הצהירו על כוונתן לחזק את הכוח הצבאי המשותף, "דרע אל-ג'זירה". על פי תוכניות שהוכרוזו לאחרונה, תפקידו העיקרי של כוח המגן יהיה "לספק תגובה לכלל איומי הביטחון במפרץ". חרף חולשתו היחסית, היו לכוח המגן כמה הצלחות: הקמת מטות משותפים עם פיקוד קבוע, אימונים משותפים וכמה פריסות, האחרונה שבהן בבחריין, שנועדה להתמודד – בפעם הראשונה – עם איום פנימי.

רביעית, "האביב הערבי" דחף את ה-GCC לרצות "לחסן" את המשטרים מפני סיכונים אפשריים, ולחזק את הלגיטימיות שלהם. בשבועות האחרונים נודע כי ערב הסעודית, במובנים רבים הכוח המניע מאחורי ה-GCC, חושבת להזמין את ירדן ומרוקו, גם הן מונרכיות פרו-מערביות שמרניות, "להציג את מועמדותן כחברות" בברית. התהליך צפוי להיות הדרגתי ועוד נכונו לו קשיים, אך הוא מהווה חיזוק משמעותי ביותר לגוש, במיוחד בתחומי הביטחון, והפיכתו מארגון תת-אזורי לאזורי.

בכוחו של ה-GCC לעשות יותר מול איראן, החל מחסימה של נתח גדול יותר מהסחר הבלתי חוקי עם איראן, עד להגברת קצב הפקת הנפט במקרה של משבר עתידי עם איראן וגרירת הנפט שלה מהשווקים. בכל מקרה, מדינות ה-GCC זקוקות לגיבוי אמריקאי ברור, שכן ספקות ביחס למחויבות האמריקאית לביטחונן העתידי הולכים וגוברים.

30 השנים האחרונות מלמדות, שלנוכח התגברות איומים חיצוניים, המתחים בין מדינות ה-GCC פוחתים, ושיתוף הפעולה ביניהן מעמיק. זה נכון גם כיום, במצב בו המשטרים מבינים, שאם ברצונם להמשיך ולשמר את הלגיטימיות של בתי המלוכה, עליהם לעשות מאמץ מתואם לוותר על המחלוקות ביניהם ולהציג עמדה אחידה בסוגיות קריטיות אלו.

אמנם לא ניתן להתעלם מהישגי הארגון בשלושים השנה האחרונות, בודאי ביחס לדוגמאות אחרות של שיתוף פעולה בין-ערבי. אך למרות התגברות האיומים, איומים בגינן מלכתחילה הוקם הארגון, קצב התיאום ושיתוף הפעולה המדיני-ביטחוני לא הדביק עד כה את שיתוף הפעולה בתחומים "הרכים" יותר.

היה זה בין היתר עושרם הרב, הדמיון באופי המשטרים וחולשתם הבסיסית שהביא אותם לקיים את המסגרת הארגונית הנדונה לאורך זמן. לצד האיומים המסורתיים, סוגיות כגון ביטחון אנרגיה, אספקת מים, שיעור העובדים הזרים והצעירים באוכלוסייה נתפסות יותר ויותר גם הן כאיום אפשרי ליציבות המשטרים – כך גוברת ההכרה בצורך באימוץ מדיניות משותפת ונקיטת עמדה אסרטיבית יותר כדי לחזק את תרומת הארגון לביטחון האזורי בשעה קריטית זו.